

Асаналиев Т.А., Балтабаев А.И.

КЫЛМЫШ ЖАЗА МЫЙЗАМЫНЫН ТАРАЛУУСУНУН АЙМАКТЫК ПРИНЦИПТЕРИ

Асаналиев Т.А., Балтабаев А.И.

ТЕРРИТОРИАЛЬНЫЕ ПРИНЦИПЫ РАСПРОСТРАНЕНИЯ УГОЛОВНОГО ЗАКОНА

T.A. Asanaliyev, A.I. Baltabaev

TERRITORIAL PRINCIPLES OF DISSEMINATION OF THE CRIMINAL LAW

УДК: 343.21(470)

Бул илимий макалада кылмыш жаза мыйзамынын таралуусунун аймактык принциптери талдоого алынып, аларга жалпы мүнөздөмө берилген.

Негизги сөздөр: аймак, аймактык принцип, кылмыш жаза мыйзамы, жаран.

В этой научной статье дан анализ территориальных принципов распространения уголовного закона в пространстве и дана им общая характеристика.

Ключевые слова: территория, территориальный принцип, уголовный закон, гражданин.

In this scientific article the analysis of territorial principles of distribution of the criminal law in space is given and the General characteristic is given to them.

Key words: territory, territorial principle, criminal law, citizen.

Аракеттеги жазык мыйзамынын иш-аракетиндеги аймактык принциби Кыргыз Республикасынын Кылмыш-жаза кодексинин 5-беренесинин 1-бөлүгүндө каралган: «Кыргыз Республикасынын аймагында кылмыш кылган бардык тараптар бул кодекс менен жоопко тартылат» [1].

Тараптар түшүнүгүндө мыйзам чыгаруучу өз кылган иш-аракети үчүн жоопкерчилик ала алган, башкача айтканда акыл-эси жайында, Кылмыш-жазык кодексинде көрсөтүлгөн куракка жеткен (КЖК 18-берене), бардык жарандарды, кылмыштын субъектин көрсөтүп жатат. Бул деген сөз, Кыргыз Республикасынын аймагында кылмыш жасаган ар бир тарап кайсы өлкөнүн жараны экенине карабастан, башкача айтканда Кыргыз Республикасынын жараныбы, чет өлкөлүк жаранбы, жарандыгы жок тарап экенине көз каранды болбой КРнын Кылмыш-жаза кодекси менен жоопко тартылат. Бирок бул жалпы норма Кыргыз Республикасынын аймагында кылмыш кылган чет өлкөлүк жарандар дайым эле КРнын Кылмыш-жаза кодекси менен жоопко тартылат дегендикке жатпайт [1].

Бардык айтылгандар чет элдик жарандардын жазык жоопкерчилиги көйгөйү менен түздөн-түз байланышкан, айрыкча аралыктагы жазык мыйзамынын иш-аракетинин аймактык принцибинин чегинде, тагыраак айтканда Кыргыз Республикасынын аймагында жасалган кылмыштары үчүн.

Кыргыз Республикасынын жарандары сыяктуу эле, сөз зордук-зомбулук менен атайын жасалган

кылмыштар (киши өлтүрүү, ден соолукка зыян келтирүү, зордуктоо, талап-тоноо, уурдоо) жөнүндө болуп жаткан жок, жазык мыйзамдарында бланкеттик диспозициянын жардамында түзүлгөн кылмыштар жөнүндө сөз болуп жатат. Кыргыз Республикасынын Жазык кодексинде мындай укуктук ченемдер аябай көп, экономикалык ишмердүүлүк тармагындагы кылмыштар, коомдун коопсуздугуна каршы келүүчү кылмыштар, калктын ден соолугуна зыян келтирүүчү же коомдук адепке каршы келүүчү кылмыштар, экологияга байланышкан кылмыштар.

Бул ченемдердин көпчүлүгү, биринчиден, экономикалык өзгөрүүлөргө жык толгон базар экономикасына өтүүгө, муну менен катар чет элдик жарандар да жаңы базар мамилелеринин катышуучусу, тиешелүү кылмыштардын субъектиси болуп калышы мүмкүн болуусу менен байланышкан, биздин чыныгы жашообузду чагылдырат.

Экинчиден, аталган кылмыштардын жазык укугуна каршы келүүчүлүгү Кылмыш-жазык кодексинде мыйзамдардын жана укуктун башка тармактарынын (административдик, жарандык, экологиялык ж.б.) нормативдик акттарынын жардамы менен түзүлөт. Жана үчүнчүдөн, чет элдик жаран үчүн чиеленишкен мыйзамдарды мисалы, өтө кеңири жарандык мыйзамдарды түшүнүү Кыргыз Республикасынын жаранына караганда бир топ эле татаалдыктарды жаратат. Муну жок дегенде экономикалык ишмердүүлүк тармагындагы, мыйзамсыз ишкердүүлүк (180-берене), мыйзамсыз банктык ишмердүүлүк (181-берене), монополиялык иш-аракеттер жана атаандаштыкты чектөө (188-берене) деген сыяктуу ченемдер аркылуу көз алдыбызга келтирели, буларга ылайык иш-аракеттердин жазалануусун билүү үчүн, жарандык, каржылык, банктык жана башка мыйзамдар менен жакшы кабардар болуу талап кылынат, бул нерсе чет элдик жаран үчүн бир кыйла кыйынчылыктарды туудурат.

Көрсөтүлгөн жагдайлар орус окумуштуусу Н.Д. Дурманов 60-жылдардын ортосунда жасаган корутундулар менен макул болууга түртөт, анда белгилүү бир категориядагы чет мамлекеттик жарандардын жазык юрисдикциясындагы иммунитетти жөнүндөгү эл аралык жана ички жазык укуктарынын жоболорунда бул жактардын кылмыштуулугу жана жазалануусу жокко чыгарылбайт, болгону аларды жазык

жоопкерчилигине тартуу, кылмыш-жаза ишин кароо жана күнөөлүүнү ал жүргөн мамлекеттин соту менен соттоо жөнүндө сөз болуп жатат [2, с. 234].

Кылмыш-жаза кодексинде жазык укуктук тыюу салуу жөнүндө ченемдин жок экендигине карабастан, соттор жана укук коргоочу органдар, чет элдик жарандардын тиешелүү кылмыштарын кароодо алар тараптан юридикалык ката кетиши мүмкүн экендигин да эске алуулары керек. Бул нерсени Кыргыз Республикасынын Кылмыш-жаза кодексинин принциптер жана күнөөнүн мазмунунун формалары жөнүндө (31-бөл., 22-25-беренелер) жана жазык жоопкерчилигинин негизи жөнүндөгү (4-берене) беренелерин талап кылат.

Чет элдик жарандардын жазык жоопкерчилик маселеси жазалоо маселеси тарабынан караганда, сот кылмыштын субьектисинин ушул категориялары үчүн колдонгон, жазалардын түрүн тактоодон турат. Анткени, Кыргыз Республикасынын Кылмыш-жазык кодексинин жазалоо системасына кирген бир катар жазалардын мазмунуна караганда, чет өлкөлүк жарандар үчүн колдонууга болбойт. Мында, чет элдик жаранды белгилүү бир кызматтарды ээлөө укугунан ажыратуу мүмкүн эмес (4-бөл., 1-бөл., 42-берене, 46-берене). Кылмыш-жазык кодексинин 46-беренесине ылайык белгилүү бир кызматтарда иштөө укугунан ажыратуу, мамлекеттик кызматтарда же жергиликтүү өзүн-өзү башкаруу органдарында иштөөгө тыюу салуудан турат. Анткени 2006-жылы кабыл алынган «Кыргыз Республикасынын мамлекеттик кызмат жөнүндөгү мыйзамына» каршы келет, бул мыйзамга ылайык, Кыргыз Республикасынын жараны болбогон адам мамлекеттик кызматты ээлей албайт (6-берене). Көпчүлүк учурда мамлекеттик кызматка кабыл алууда Кыргыз Республикасынын жаранынын дагы бир мамлекеттин жараны болуусу, башкача айтканда «кош жарандуулук» маселеси да жолтоо болот.

Жазык кодексинин 4-бөлүгүнүн 1-бөлүмүндөгү 42-46-беренелериндеги каралган белгилүү бир кесиптик ишмердүүлүккө тыюу салуу жөнүндөгү жазага келсек, мында жарандык укук чет элдик жарандарга ишкердик жүргүзүүгө, кайрымдуулук иштерин алып барууга ж.б. бир канча түрдөгү ишмердүүлүктөрдү жүргүзүүгө тыюу салбайт жана бул учурларда мындай түрдөгү жазаны колдонуу мыйзамдуу болуп эсептелет.

Чет элдик жаранга дагы бир мындай жазаны колдонууга болбойт, атайын, аскердик, ардактуу наамдарынан жана класстык чиндеринен ажыратуу (1-бөл. 2- бөл., 42-берене, 51-берене) жана дисциплинардык аскердик бөлүктө кармоо (8-бөл., 1-бөл., 42-

берене, 47-берене), мындан чыкты Кыргыз Республикасынын мыйзамдарына ылайык, аскердик кызматка чет элдик жарандар тартылбайт.

Белгиленгендей, чет өлкөлүк жарандардын жазык жоопкерчилигиндеги атайын көйгөйлөр атайын субьекттин көйгөйүнө байланыштуу да келип чыгат. Биринчи кезекте тынчылыкты (шпионажды) классификациялоо маселесине тиешелүү (293-берене). Чет өлкөлүк жарандарды тынчылык кылганы үчүн жазык жоопкерчилигине тартууда, бул кылмыштын предмети мамлекеттик сыр экенин алардын андап-билүүсүн далилдөө бир топ кыйынчылыктарды жаратат.

Биринчиден, бул маселеге тиешелүү КРнын Кылмыш-жаза кодексинин 5-беренесинин 1-бөлүмүндө чагылдырылган жана ушул эле берененин 3-бөлүмүндөгү атайын норма менен негизделген жалпы нормадан алынган: «аракеттеги мыйзамга жана эл аралык келишимдерге ылайык, чет мамлекеттик дипломатия өкүлдөрүнүн жана башка жарандарынын Кыргыз Республикасынын территориясында жасаган кылмыштары үчүн жазык жоопкерчилиги маселеси Кыргыз Республикасынын соттору тарабынан эмес, дипломатиялык жол менен эл аралык укуктун нормаларынын негизинде чечилет». Мындай бөтөнчөлүк, чет өлкөлүк жаран жасаган кылмыштын мүнөздөмөсүнө эмес, анын белгилүү бир укуктары жана артыкчылыктары менен байланышкан.

Экинчиден, жазык мыйзамына тиешелүү иммунитетке ээ болбогон чет элдик жарандын жасаган кылмышынын мүнөзүнө карап жазык жоопкерчилигинде кандайдыр бир көз карандысыздыкты туюндурбаса да, мындай көз карандылык баары бир бар. Бул чет өлкөлүк жарандын жасаган кылмышындагы укукка каршы келүүчүлүктө кетирген катасы аны күнөөлүү деп табуудагы артыкчылыгы менен шартталган.

Жазык иштериндеги юрисдикция боюнча иммунитетке ээ болгон чет мамлекеттик жарандарга тиешелүү жазык жоопкерчилигиндеги мындай артыкчылык, жалпы кабыл алынган, эл аралык укуктун нормаларына негизделгенине карабастан, белгилүү бир өзүнчөлүккө ээ жана майда-чүйдөсүнө чейин талдоону жана иликтөөнү талап кылат.

Адабияттар:

1. Кыргыз Республикасынын Кылмыш жазык кодекси 1997-жылдын 1-октябры №68 мыйзамы менен кабыл алынган. 2017-жылдын 24-январындагы №10 мыйзамына ылайык.
2. Дурманов Н.Д. Советский уголовный закон. - М., 1967. - С. 233-234.

Рецензент: к.ю.н., доцент Жусупов Б.А.